

ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ*

Στὸν ΝΑΤΑΛΗ ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ

Τοῦ βορεινοῦ εἶσαι μόσχευμα ⁽¹⁾ τ' ἀκρίτα Μελενίκου
 γιὰ νὰ καρπίσης πῶφτασες, ἀπὸ τὴ Ρωμυλία ⁽²⁾
 σ' αἰγαιοπελαγίτικη μιὰ γῆ· κι' ἐκεῖ ν' ἀνθίσης
 στὴν ἀγκαλιὰ τὴ μητρικὴ τῆς «νύφης τοῦ Στρυμόνα» ⁽³⁾
 καὶ σὲ πατρίδα πιά θειτὴ, τ' ἄρωμα νὰ σκορπίσης!

Μ' ἀφοῦ, ὅπως λέν, τὴ δεύτερη πατρίδα ἀπὸ τὴ πρώτη
 ἴδια κανεῖς τὴν ἀγαπᾶ, ἂν μὴ καὶ παραπάνω
 ἔτσι κι' ἐσὺ ἀγάπησες καὶ δέθηκες μὲ δαύτη
 τὴ πολιτεία τῶν Σερρῶν, τὴν πλούσια καὶ μεγάλη» ⁽⁴⁾
 κι' ἀπὸ τὴ γῆ τῆς βύζαξες ⁽⁵⁾ τὰ «βιώματα τὰ ὠραῖα!»

Κι' ὡς φύγαν χρόνοι καὶ καιροὶ κι' ὁ «Ρούπελης» ⁶ ξυπνώντας
 τὴ νέα πάλιν ἀπειλεῖ ξαποσταμοῦ σου ἐστία
 νὰ κάψη τὴν συθέμελα καὶ νὰ τὴν ἀφανίση, ⁽⁷⁾
 τὴν πόλη ποὺ ἀπ' τὸν ποταμὸ ⁽⁸⁾ ἀέναα καρπίζει,
 τρέπεσαι πάλι σὲ φυγὴ καὶ φεύγεις πάλι, φεύγεις...

* Τὸ ποίημα τοῦτο γράφηκε ἐξ ἀφορμῆς καὶ χάριν τοῦ ἀειμνήστου λαογράφου μας **Νατάλη Πέτροβιτς**, καὶ βασικὰ τοῦ φιλίστορα τούτου τὴ μνήμη θὰ τιμήση. Ἐπειδὴ ὁμως, στὸν ἴδιο τομέα δράσεως καὶ τῆς ἴδιας πατρίδος τέκνα ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα μὲ μία παράλληλη κι' ἐξ ἴσου ἀξιόλογη ἱστορικολαογραφικὴ προσφορὰ στὴ Σερραϊκὴ μας βιβλιογραφία, νομίζω ὅτι τὸ ποίημα τοῦτο θὰ πρέπει νὰ κοιταχτῆ καὶ μὲ μιὰ κάποια καθολικότητα. Ἡ ἀναγκαία προέκταση, ἄλλωστε, δὲν ἀπολείπει ἀπὸ τὸ πόνημά μου τοῦτο καὶ ἡ δικαιοκρασία ἐπιβάλλει, μαζὶ μὲ τὸν Νατάλη Πέτροβιτς, θὰ θυμηθοῦμε καὶ τοὺς ἀειμνήστους Εὐαγγ. Στράτη, Ἄθαν. Ἀργυρό, Χριστόφορο Προδρομίτη, Ἰωάν. Δέλλιο, Δημ. Μισουρλῆ, Γαβρ. Κουντιάδη, Ἀθ. Φυλακτό, Ἄννα Τριανταφυλλίδου, Ἄγγ. Γραμματικό, Γεωργ. Χρησιδίη, Δημ. Μέλφο κλπ.

Σὰν νέος, τώρα, Δωριεὺς κινᾶς γιὰ τῆς Παλλάδας
τὸ χῶμα τὸ φιλόξενο εἰρηνικὰ νὰ ζήσης ⁽⁹⁾.

Μά, εἶχες δοσμένη τὴν καρδιά σὲ γῆ πυρπολημένη ⁽¹⁰⁾
σὲ γῆ πού, ὡς ἀκροβλάσταρο, τὶς ρίζες σου κρατοῦσε
κι ἴ ἀκοίμητα καὶ γοερὰ κοντά τῆς σὲ καλοῦσε.

Κι ἴ ἀλάργ' ἀπ' τὸ Μελένικο κι ἴ ἄλλη φωνὴ θλιμμένη
πού σὲ καλεῖ στὰ «πάτρια» βάλσαμο νὰ σταλλάξης
κι ἴ ἀπὸ τροφῶν τὰ στήθη δυὸ ⁽¹¹⁾ μιὰ ρώμη νὰ βυζιάξης,
γιὰ νὰ γενῆς τῆς δόξας των φρουρὸς καὶ σταυροφόρος
χαμένου μεγαλείου των, ὁ ἀγγελιοφόρος!

Μῖ ἀκόμη μένεις σταυραῖτος ⁽¹²⁾ μὲ τὰ φτερὰ κλεισμένα
καὶ δὲν ὑψώνεσαι νὰ πᾶς ἔκει νὰ φτερουγίσῃς
νὰ δῆς, νὰ μάθῃς, νὰ γευθῆς, νὰ καμωθῆς νὰ γειάνῃς
ὅ,τι κρυφὸ, ἀνιστόρητο, θαμμένο, ξεχασμένο
εἶν' ἴ μπορετό, ἀπὸ σένανε, νὰ βγῆ ξανανοιωμένο.

*
* *

Μά, οἱ μαῦροι χρόνοι, ὡς πέρασαν ἀπὸ καινούργια μπόρα ⁽¹³⁾
πού ἐμόλυνε Σερριώτισσας τὸ σῶμα τὸ θρεμμένο
καὶ τ' ἴφησε ἀπὸ πόλεμο βαρεῖα δοκιμασμένο ⁽¹⁴⁾
μέσα σου ὀρθώθη καὶ μιᾶ σκληρὰ ἢ φωνὴ τοῦ χρέους
μπρὸς στὴ ματιά σου ἀνοίγοντας ὀρίζοντες πιδ νέους!

Τὸ θέλει σου ἢ γενέτειρα καὶ τὸ ζητᾶ ἴπὸ σένα
γιὰ μιὰ θυσία σὲ καλεῖ ἱερὸ βωμὸ νὰ στήσης,
μιᾶς ἐκκλησίας λειτουργιὰ μισή, ν' ἀποτελειώσης,
γιὰ νὰ ξεθάψῃς λείψανα καὶ πύργους νὰ στηλώσης
καὶ παρακαταθήκῃς μιᾶς, τὰ νάματα, νὰ σώσης.

Αἰώνων θησαυρίσματα, πλούτη λησμονημένα
μὲ μιὰ μυστηριακὴ λαλιά, μὲ γλῶσσα πιὰ σβησμένη
σειρήνια, ἐντός σου, ἀρχινοῦν μηνύματα νὰ πλάθουν,
καυτὰ καὶ ξελογιαστικὰ τραγούδια νὰ συνθέτουν,
σ' ἴ ξεορκισμοὺς καὶ τάματα ἱερὰ νὰ σ' ἴ ξεοθοῦνε.

Τότε μὲ φλόγα νεανική πού ἀναπαμὸ δὲ θάχη⁽¹⁵⁾
 ἀρχίζεις στὴν ἀρχὴ δειλά, μ' ὄρμη μετὰ καὶ πάθος
 τῆς σκέψης σου ὅλης καὶ τοῦ νοῦ τὰ πιὸ θερμὰ τὰ χάρδια
 στὴ πολιτεία τῶν Σερρῶν νὰ λαχταρᾶς νὰ δώσης
 κι' ἀγάπης λόγια νὰ τῆς πῆς, νὰ τὴν παρηγορήσης.

Ξανοίγ' ἐμπρός σου ὁμορφιές, ὁ ἀδικημένος τόπος
 ποῦναι δικός· καὶ δέχεται τῆς γνώσης στρατοκόπος
 νὰ καταστής· κι' ἀτέλειωτα, στοῦ ποταμοῦ τὸ μᾶκρος
 περιδιαβάζεις, μελετᾶς τὰ «πάθια καὶ σημάδια»⁽¹⁶⁾
 γιὰ νὰ κεντήσης σὲ καμβά, πολιτισμοῦ τ' ἀχνάρια.

Κι' ὡς τρέχει, τότε, ὁ χείμαρρος καὶ τὸ ποτάμι ὡς τρέχει
 φτεροκοπᾷ κι' ἀναπηδᾷ καὶ χύνει τ' ἀπ' ἐντός σου
 ἀμάλαμα τῆς μνήμης σου, στὰ βάθια σου κρυμμένο,
 σοφία περισπούδαστη καὶ γνώση περιούσια
 γιὰ τὴ θετὴ πατρίδα σου τὴ ξακουστὴ καὶ πλούσια.

Μέσ' τὴν ἀνθοφορία σου τὴ τόσο παινεμένη⁽¹⁷⁾
 δὲ προλαβαίνει σου, ἡ γραφή, νὰ δώση τὰ ὅσα κι' ὅποια
 πνευματικὰ πονήματα καὶ τῆς γραφίδας ἔργα
 γιὰ τὸ λαό, γιὰ τὴ ζωὴ, τὸ χρόνο καὶ τὸ τόπο,
 τὰ περασμένα, τὰ στερνά, τὰ τωρινά, τὰ πάντα.

Τὸ κάθε τι πού σ' ἄγγιζε, πού σὲ σουγλαῖ, πού θέλει
 ἀπὸ τὰ σένα νὰ γραφῆ, νὰ διασωθῆ, νὰ ζήση
 τὸ κάθε τι πού ἦ πέννα σου σκιρτᾷ νὰ ζωγραφίση
 σ' ἓνα βιβλίο, σὲ χαρτί, κάπου νὰ τ' ἀπιθώση
 κι' ἀπὸ τὸν πανδαμάτορα τὸ χρόνο νὰ τὸ σώση!...

* *
 *

Γιὰ πιά νὰ γράψω, ὅπου ἔδωσες ἀπ' τὴ στιγμὴν ἐκείνη;
 Ποιὰ προσφορὰ νὰ θυμηθῶ καὶ ποιὰ νὰ λησμονήσω;
 Ποιὰ σου σελίδα ἄριστην καὶ ποιὰ ὡς κακὴ νὰ σβήσω,
 πού σ' ὅλα μέσα ἐστάλαξες τὸ αἷμα τῆς καρδιάς σου
 κι' ἔφθειρες⁽¹⁸⁾ καὶ κατέστρεψες, γιὰ τοῦτο, τὴν ὑγειά σου;

Γιὰ τὴν ἀρχαία Ἀμφίπολι⁽¹⁹⁾ γιὰ τὶς ἐξισλαμίσεις⁽²⁰⁾
 ἡκεῖνο τὸ «πετροπόλεμο»⁽²¹⁾, τὰ ποιήματά σου⁽²²⁾ κι' ὅποια
 ρητά, εἴτε ξόρκια, γνωμικά, τὰ «γλωσσικά»⁽²³⁾ καὶ τ' ἄλλα
 πού σέ σελίδες διαλεχτὲς εἶν' ἀπὸ σέ δοσμένα
 πρωτόφαντα, σπαρταριστὰ κι' ἀδρὰ καταγραμμένα ;

Κι' ἂν θυμηθῶ, τὰ πού ἔδωσες, γνωστὰ «πονήματά» σου
 (ἀπ' ὅσα ἐξελάφρωσεν ἐγκαίρως ἡ καρδιά σου
 κι' ἀπ' ὅσα κι' ὅποια ἐπρόλαβε κι' ὁ νοῦς σου ν' ἀποδιώξῃ)
 γιὰ ἡκεῖνα πού δὲ δόθηκαν καὶ χάθηκαν μαζί σου,
 ἄραγε, πόσο θὰ θρηνηῖ, σι' ἀντίπερα, ἡ ψυχὴ σου !...

Ἦ, σύ, Μελένικου σπορὰ καὶ τῶν Σερρῶν βλαστάρη
 πόσα τοῦ τόπου σου ἢ φτωγὴ, μόνο σ' ἐσένα χάρι
 δὲ σώζει θησαυρίσματα, ἱστορικὲς μελέτες
 κείμενα λαογραφικὰ καὶ πραγματεῖες ἄλλες,
 ποικίλες τόσες συγγραφές, καταγραφὲς μεγάλες !

Πόσα πολλὰ σέ ὀφείλουμε, ὦ, Πέτροβιτς Νατάλη
 ἀπ' ὅσα, ὡς ζοῦσες, ἔδωσες, μὰ κι' ὡς νεκρὸς ἀκόμα
 μὲ τὸ πανώριο ἦθος σου τ' ἄφησες νὰ αἰωροῦνται
 παράδειγμα γιὰ μίμηση, ἀξέχαστε ἀδελφέ μας,
 φάρε, πυξίδα, δάσκαλε, ταγὲ καὶ ὀδηγέ μας !

Ἦ, πού ἡ μεγαλωσύνη σου τὸ χρόνο δὲ φοβᾶται,
 πού ἡ μνήμη σου ἀντιστέκεται καὶ σέ φθορὰ καὶ λήθη
 καὶ τοῦ ἔργου σου τ' ἀντίβαρο μηδὲ τὸ ἐπισκιάζει
 ὁ θάνατος κι' ἡ σιωπὴ, τ' ἀτέλειωτο σκοτάδι !...

Ἦ, σὺ πού φῶς ἀέναο μάς στέλνεις κι' ἀπ' τὸν ἄδη !..

(1) Ὁ ἀείμνηστος Ν. Π. εἶναι γόνος ἀρχοντικῆς οἰκογενείας τοῦ ἱστορικοῦ Μελένικου, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ κ. Τρ. Δ. Θεοδορίδης στὸ βιβλίον του : «Συμβολὴ εἰς τὸ Ἀνατολικομακεδονικὸν Ἀρχοντολόγιον» (Ἀθήναι 1969, σ. 28).

(2) Οἱ πρόγονοί του, ὡς καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ν. Π. καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου (μὲ τὴν ὁποίαν χάνοντιν ὀριστικὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἢ Ἀν. Ρωμυλία) μετώκησαν στὰς Σέρρας (βλ. βιβλίον ὡς ἀνωτέρω).

(3) Εἶναι πολλοὶ οἱ γηγενεῖς καὶ ξένοι συγγραφεῖς πού ἔχουν ὀνομάσει καὶ ἀποκαλοῦν ἔτσι τὴ γῆ τοῦ Σερραϊκοῦ λεκανοπεδίου, ἐπειδὴ, ἴσως, καὶ αὐτὴ ἀκόμη

ή μυθολογία φέρει τὸ Στρυμόνα παντρολογούμενο μὲ ἐπιχώριες νύμφες, νηρηίδες κλπ. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν πηγὴ εὐφορίας γιὰ τὸ σερριώτικο κάμπο ὑπῆρξε πάντα ὁ π. Στρυμόνας, ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἐπιτυχής.

(4) Ἕνας ἀκόμη τιμητικὸς χαρακτηρισμὸς ποὺ ἀποδόθηκε στὴν πόλη τῶν Σερρών ἀπὸ βυζαντινοὺς καὶ μεταβυζαντινοὺς συγγραφεῖς, δικούς μας καὶ ξένους. (Βλ. βιβλίο κ. Π. Πέννα : «**Ἱστορία τῶν Σερρών**» β' ἐκδοσις, Ἀθήναι 1660, κ.π.ξ.).

(5) Τὰ πρῶτα γράμματα, ποὺ σφυρηλάτησαν τὸ χαρακτήρα του, ὁ Ν. Π. τᾶμαθε στὰ ὀνομαστὰ Ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια τῶν Σερρών. Ἦταν δὲ ὀνομαστὰ τὰ ἐκπαιδευτήρια τῶν Σερρών, στὶς τελευταῖες δεκαετίες τῆς τουρκοκρατίας, γιὰ τοὺς ἀπόφοιτοὺς μεταβάλλονταν σὲ Ἐθνοδιδασκάλους καὶ μεταλαμπάδευαν τὴν ἑλληνικὴ παιδεία καὶ τὸ ἐθνικὸ φρόνημα στοὺς ἀδελφοὺς τῶν τουρκοκρατουμένων περιοχῶν, ἀπὸ Φιλιππουπόλεως μέχρι τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Κύπρου. (Βλ. βιβλίο Ἑλλης Ἀγγέλου—Βλάχου : «Ἡ παιδεία εἰς τὰς τουρκοκρατούμενας Σέρρας» ἐν Ἀθήναις 1935).

(6) Ροῦπελης ὀνομάζεται ὁ γνωστὸς ἐκείνος ἀγέρας ποὺ εἰσορμᾷ καὶ μαστιγώνει τὴν πεδιάδα τῶν Σερρών, ἀπὸ τὰ στενὰ τοῦ «Ροῦπελ». Ἡ ἀρχαιότερη ὀνομασία τοῦ ἀγέρα τούτου εἶναι «Σρυμονίης» καὶ συναντᾶται στὸν Ἡρόδοτο (Ἡροδ. 8, 118). Στὸ ποίημά μας θὰ ἐκληφθῆ σὰν προσωποποίηση τῶν πέραν τῶν (Β. ἑλλην. συνόρων ἐπιδρομῶν σλαύων.

(7) Κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, οἱ νικημένοι καὶ καταδιωκόμενοι ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ Βούλγαροι, πρὶν ἐγκαταλείψουν τὴν πόλη τῶν Σερρών (τὴν ὁποῖαν σημειωτέον εἶχαν καταλάβει πρὶν μῆνες σάν...σύμμαχοι) τὴν παρέδωσαν στὶς φλόγες καὶ τὸν ὄλεθρο. Οἱ ζημιῆς σὲ ἔμψυχο καὶ ἄψυχο ὑλικὸ ὑπῆρξαν πράγματι μεγάλες, μὰ αἱ Σέρραι σὲ λίγα χρόνια ἀνέθαλλαν καὶ πάλι σάν τὸ φοῖνικα ἀπὸ τὴ σιάχτη.

(8) Τὸν π. Στρυμόνα, φυσικά, ὅπως προαναφέραμε.

(9) Πολλοὶ ἦσαν οἱ διαλεκτοὶ Σερραῖοι ποὺ μετὰ τὴ πυρπόληση τῆς πόλεως τῶν Σερρών ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους (28-6-1913) καὶ μετὰ τὶς ἀνήκουστες θηριαδίες τῶν ἰδίων κατακτητῶν κατὰ τὸ 1916—18, προτίμησαν νὰ κατέλθουν γιὰ νὰ ζήσουν μὴ πὺ εἰρηνικῆ ζωῆ στὰ ἐνδότερα τῆς χώρας, κυρίως δὲ στὴ Θεσ/νίκη καὶ τὴν Ἀθήνα. Ἀνάμεσά τους καὶ ὁ Ν. Πέτροβιτς ποὺ ἐγκατεστάθη στὸ Ἀττικὸ λεκανοπέδιο κι' ἔκτοτε σταδιοδρόμησε ἐκεῖ.

(10) Στὴν «πυρπολημένη» πόλη τῶν Σερρών, ποὺ δὲν ἔχασε ποτὲ τὴ γοητεία καὶ τὴ γραφικότητά της, κυριώτερα δέ, πολλὰ ἀπὸ τὰ ἄφθονα ἱστορικὰ κι' ἀρχαιολογικὰ της θησαυρίσματα, ποὺ παρέμεναν ἀκόμη, ὡς τότε, ἄγνωστα κι' ἀναξιοποίητα.

(11) Τὸ Μελένικο, ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὑπήγετο Διοικητικῶς, στὸν Καζὰ τῶν Σερρών. Ἔτσι, πολλὰ τὰ κοινὰ ὑπῆρχαν ἀνάμεσα στὶς ἑδῶ ἱστορικὲς πόλεις, ποὺ ἢ μὴ συμπλήρωνε τὴν ἄλλη κι' ἀποτελοῦσαν, θὰ λέγαμε, ἓνα νόμισμα μὲ δύο ὄψεις.

(12) Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ πλούσιο κι' ἄφθονο ἱστορικολαογραφικὸ καὶ γλωσσολογικὸ ὑλικὸ ποὺ μᾶς ἄφησε ὁ Ν. Π. στὰ διάφορα βιβλία του, τὸ εἶχε συγκεντρώσει καὶ συγγράψει (προφανῶς) ἐνωρίτερα. Ὅμως, χρειάστηκε νὰ ἰδρυθῆ ἡ «**Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρία Σερρών—Μελενίκου**» καὶ νὰ ἐκδόσῃ τὸ περισοῦδατο σύγγραμμά της «**Σερραϊκὰ Χρονικά**» (ἀπὸ τὸ 1953) γιὰ νὰχοῦμε τὴν τύχη νὰ ἰδοῦμε δημοσιευόμενο τὸ ἀποθησαυρισμένο αὐτὸ ὑλικό.

(13) Ἡ θεομηγία τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου ἔφερε στή περιοχή τῶν Σεργῶν, σάν κατακτητάς, τοὺς Γερμανοὺς πρῶτα κι' ὕστερα τοὺς Βουλγάρους.

(14) Κατὰ τὸ διάστημα τῆς τετράχρονης κατοχῆς (1941—44) οἱ Βούλγαροι διέπραξαν καὶ πάλιν ὄργια σκοτωμῶν, λεηλασιῶν κι' αὐθαιρεσιῶν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων στὸ μαρτυρικό αὐτὸ τόπο.

(15) Ἀπὸ τῆ στιγμῆ, πού γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Ν. Π. δίδει στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ἔργο του (1ος τόμος «Σερραϊκῶν Χρονικῶν», Ἀθῆναι 1953) καὶ μέχρι πού ὁ θάνατος τὸν πῆρε ἀναπάντεχα ἀπὸ ἀνάμεσά μας (1971) δὲν ἔπαψε νὰ συγγράφῃ καὶ νὰ παρουσιάξῃ ἔργα διάφορα.

(16) Γνωστά καὶ ἄγνωστα ἱστορικά συμβάντα, εἴτε ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς, εὐρήματα ἀρχαῖα, χειρόγραφα κ.ἄ.π. ἀποθησαυρίσματα καὶ διασωμένα μνημεῖα πού ἔχουν κάτι ἄξιο νὰ ποῦν καὶ νὰ μεταδώσουν ἀπὸ τοὺς περασμένους καιροὺς.

(17) Ποικίλα καὶ πολυάριθμα ὑπῆρξαν τὰ ἐγκωμιαστικά σχόλια τὰ ὁποῖα καταχωρήθηκαν σὲ ἔντυπα τῶν Σεργῶν, Θεσ/νίκης, Ἀθηνῶν. ἢ στάλθηκαν σάν ἐπιστολὲς πρὸς τὸν ἴδιο. Ἀναφέρω τὰ κείμενα τῶν Σεργαίων Στελ. Μαρασλῆ, Ν. Βουζούκα, Ν. Ζ. Νικολάου, Τρ. Δ. Θεοδωρίδη, Π. Πέννα, τοῦ γράφοντος κλπ., τοῦ Θεσσαλονικέα Τάκη Γκοσιόπουλου (ἐφ. «Ἑλληνικὸς Βορρᾶς»), τῆς ἐπιστολῆς τῶν καθηγητῶν Πανεπιστημίων Στιλπ. Κυριακίδη καὶ Φαίδωνος Κουκουλέ, τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, διὰ τοῦ βιβλιοθηκαρίου του Θεοδ. Μοσχονᾶ, ἐπιστολῆς ἐπίσης τῶν Πανεπιστημιακῶν δασκάλων Franz Dolger (Μονάχου), R. Guiland (Σορβόννης), Paul Lemerle (Παρισίων) κλπ.

(18) Σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς τελευταίους (τὸ 1971) ἐρχομοὺς τοῦ Ν. Π. ἀπὸ τὴν Ἀθήνα σιὰς Σέρρας, γιὰ νὰ μελετήσῃ κάτι γιὰ τὸν Ἀη-Γιώργη τὸ Κρουνερίτη, καὶ γιὰ τὸ Μοναστήρι τῆς Βύσσιανης, τὸν εἶχα συναντήσῃ στὴν ὁδὸ Μεραρχίας Σεργῶν. Καλοκαιράκι ἦταν κι' ὁ μακαρίτης ἔσταζε στὸν ἰδρωτὰ κι' ἀγγομαχοῦσε.

—Καλὰ πού σ' ἤῤρα, μοῦ λέει, Κοταμανίδη. Ἔλα νὰ καθίσουμε κάπου νὰ τὰ ποῦμε, νὰ πάρω καὶ μιὰν ἀνάσα.

Ὅταν καθίσαμε σ' ἓνα ζαχαροπλαστεῖο, τοῦ λέω :

—Παρακουράζεσαι, κύριε Νατάλη.

—Τὸ ξέρω, μοῦ ἀπαντᾷ. Τὸ ξέρω, μὰ ἔλα πού ἔχω πολλὰ νὰ κάμω ἀκόμη καὶ νὰ δώσω κι' ὁ χρόνος, ὅπως ξέρεις, δὲ μᾶς περιμένει...

(19) Τὸ ἔργο του «ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ Η ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΠΡΩΤΗ» (Ἀθῆναι 1959).

(20) Εἰδικὸ καὶ ἐνδιαφέρον κεφάλαιο στὸ βιβλίο του «ΣΕΡΡΑ·Ι·ΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ» (Ἀθῆναι 1957, σ. 160-173).

(21) Γλαφυρώτατο λαογραφικὸ διήγημα, γραμμένο σὲ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς Σεργαϊκῆς διαλέκτου καὶ καταχωρημένο στὸν Β' τόμο τῶν «Σερραϊκῶν Χρονικῶν» (Ἀθῆναι 1957).

(22) Βλέπε βιβλίο τοῦ γράφοντος : «ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ» (Ἀθῆναι 1970, σελ. 257-261).

(23) Πολύτιμο λαογραφικὸ ὕλικὸ καταχωρημένο στὰ βιβλία του : α) «Μελέται Μεσαιωνικῆς Ἱστορίας Σεργῶν» (Ἀθῆναι 1953)—β) «Ἡ διάλεκτος τῶν Σεργῶν» (Ἀθῆναι 1961)—γ) «Σεργῶν Λαογραφικὰ σύμμεικτα» κλπ. (Ἀθῆναι 1969).